

Аністратенко Л. С.,
здобувач

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗВУЖЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ЯК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ЯПОНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Анотація. У статті розглядається один зі способів терміноутворення японської літературознавчої термінології – звуження лексичного значення слова: установлюється відсотковий склад одиниць, утворених шляхом звуження значення; досліджуються їхні особливості й шляхи виникнення.

Ключові слова: літературознавча термінологія, звуження значення, японська мова, лексико-семантичний спосіб словотвору.

Постановка проблеми. Дослідження лексичних одиниць галузевих термінологій, утворених шляхом залучення загальнолітературних слів, уходить до кола зацікавлень не лише термінологів, а й мовознавців, зокрема істориків мови, і культурологів. Японська літературознавча термінологія, яка має півтораста років історію існування, природно містить у своєму складі терміни, утворені в різні історичні часи. Найпродуктивнішим у межах лексико-семантичного способу терміноутворення (звуження значення, розширення значення, метафоризація, метонімізація), як указують дослідники галузевих термінологій, є звуження значення.

Отже, об'єктом нашого дослідження є японські літературознавчі терміни кількістю 5 783 одиниці, відібрані нами зі словників [13; 17; 18], на матеріалі яких маємо на меті встановити кількісно-відсотковий склад одиниць, утворених способом звуження значення, а також дослідити шляхи їх утворення.

Термінологічні одиниці, утворені шляхом залучення загальнолітературних слів, не раз потрапляли до поля зору дослідників [3; 4; 7, с. 46–52]. Окремого дослідження, присвяченого аналізу звуження лексичного значення як способу терміноутворення японської літературознавчої термінології, за нашими даними, не проводилося.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу термінологічних одиниць, стисло окреслимо дотичні теоретичні поняття, зокрема поняття лексико-семантичного способу словотвору. Як зазначають науковці, більшість лексичних одиниць, які ми визнаємо термінами, стали такими шляхом залучення до термінології й терміносистеми зі сфери неспеціальної лексики [2, с. 19; 9, с. 28; 10, с. 37]. Використання загальноповживаних слів у функції термінів базується на узагальненій природі слова й потенційних можливостях, закладених у його змістовій структурі [2, с. 19].

Як відомо, лексико-семантичний спосіб словотвору – різновид неморфологічного способу [12, с. 283], під яким розуміють процес перетворення загальноповживаних слів або словосполучень у терміни [8; 15] шляхом переосмислення внутрішньої форми та збереження вихідної зовнішньої форми (звукової оболонки) [10, с. 38]. Разом із перетворенням звичайного слова в науково-технічний термін «до раніше зареєстрованого значення такого слова додається ще одне нове значення» [10, с. 38]. Мовознавцями вживаються різні назви для означення способу творення термінів шляхом запозичення й адаптації лексичної

одиниці загальнолітературної мови до потреб субмови: спосіб зміни значення слів [10, с. 37], вторинна номінація, «непряма номінація» [16], семантична конденсація [12, с. 283], корінна непохідна лексика [5, с. 25], термінологізація [12, с. 618], лексико-семантична трансформація [4], семантична деривація [3, с. 12–16], семантичний спосіб словотвору [6]. Зміна значення слова або постійного словосполучення, як зазначають науковці, має деякі переваги перед іншими способами творення термінології: стислість, простота, зрозумілість тощо. Разом із тим такий спосіб терміноутворення є джерелом багатозначності, синонімії та хибних аналогій [10, с. 58].

Як ми уже вказували вище, поміж лексико-семантичних способів терміноутворення лінгвісти й дослідники галузевих термінологій уважають звуження значення більш частотним фактом, ніж розширення. Одна з причин такої несиметричності полягає в тім, що домінуюча тенденція розвитку – це розвиток у бік диференціації, а не в бік узагальнення [15]. «Термінологізація як явище мовної системи полягає передусім у звуженні сфери використання, коли ненаукове поняття, набуваючи певних ознак, переходить у систему наукових понять» [11].

Виклад основного матеріалу дослідження. Високу продуктивність звуження значення в межах лексико-семантичного способу словотвору підтверджують також наші дослідження на матеріалі японської літературознавчої термінології. За результатами проведеного нами квантитативного аналізу, кількість термінологічних одиниць, утворених шляхом звуження значення загальнолітературного слова, становить 267 одиниць (або 4,62% від загальної кількості). Такий показник є найвищим щодо інших способів лексико-семантичного словотвору японської літературознавчої термінології, які, за попередньо проведеним нами дослідженням, становлять таке: розширення значення – 0%, метонімізація – 1,1%, метафоризація – 2,44%.

Зазначимо, що частина досліджуваних термінів була утворена шляхом запозичення не із загальнолітературної мови, а з інших терміносистем. Такий спосіб утворення термінів класифікується мовознавцями як один із можливих у межах творення термінів шляхом лексичного перенесення. «Вихідним матеріалом для побудови нового терміна, як відомо, може слугувати не лише загальнолітературне слово, а й слово, яке вживається вже як термін у певній системі термінології» [10, с. 39]. Більшість одиниць, що потрапила до японської літературознавчої термінології з інших терміносистем, є повноцінними функціональними одиницями естетики й художнього мистецтва. Наявність сегмента термінів, спільних для літератури та естетики, є природною, оскільки література як один із видів мистецтва є невіддільною від естетики – науки про загальні закони краси [1]. Наведемо кілька прикладів подібних термінів.

Аваре (哀れ, *досл.*: «прекрасне», «чарівне») – категорія середньовічної естетики, що домінувала в японській літературі та мистецтві й означала «прекрасне», «чарівне».

Качьофугецу (花鳥風月, досл.: «квіти, птахи, вітер, місяць») – традиційний стиль японського живопису та поезії, запозичений свого часу з Китаю.

Карабі (乾比, досл.: «сухість») – «монохромна» краса, яка виражається досить скупими образами, проте породжує в серці читача або глядача сильний емоційний відгук.

Міябе (宮部, досл.: «елегантність», «вишуканість», «витонченість», «куртуазність») – домінуючий ідеал мистецтва в японській середньовічній придворній традиції. У поезії *міябе* відображено передусім у вишуканій мові поетичних творів, униканні просторічної та грубої лексики, віртуозному використанні різноманітних риторичних прикрас, витончених художньо-образних засобів, оригінальних стилістичних прийомів тощо.

Сансуйта (山水画, досл.: «пейзажна картина») – вірш жанру *хайкай*, у якому поет зображає вигадану, уявну картину природи. Термін був запозичений із національного живопису.

Окрім запозичених із естетики й художнього мистецтва термінологічних одиниць, у нашій джерельній базі виявлено також терміни релігійно-філософського походження.

Юген (幽玄, досл.: «таємничість», «таємнича краса», «незбагненна/нерозгадана/привабливість») – основна естетична категорія XII–XVI ст.; філософський термін китайського походження, який у буддизмі означає «одвічна істина буття», «потамна сутність явищ».

Мудзьо (無常, досл.: «непостійність», «мінливість»; «тлінність») – один із естетичних принципів японської класичної поезії, успадкований від буддизму, який характеризує невинну мінливість і тлінність цього світу на фоні вічності, чим викликає в глибинах душі митця певний смуток за цим світом і водночас спонукає до вічних цінностей.

Моно-но кокоро (物心, досл.: «серце речей») – естетична категорія, яка означає внутрішню емоційну сутність предметів, явищ, живих істот. Поняття *моно-но кокоро* виникло в давнину під впливом синтоїської віри в те, що в кожній речі (*моно*) живе своє божество (*ками*). Із *моно-но кокоро* пов'язано поняття *аваре*, яке, на думку японців, виникає як наслідок *моно-но кокоро*.

Частина досліджуваних нами галузевих термінів, утворених способом лексичного перенесення, належить до найдавнішого шару термінологічних одиниць. Приклади таких термінів знаходимо в перших поетичних трактатах, зокрема в передмові Кі-но Цураюкі до антології «Кокін-вака-шю» (905–913 рр.), у трактатах Мібу-но Тадаміне (X ст.) і Фудживари-но Тейка (XIII ст.) «Десять стилів японської поезії». Зокрема, до найдавніших термінів, утворених шляхом термінологізації, належать одиниці на означення таких базових понять літературознавства, як *форма*, *зміст твору* тощо. Наведемо кілька прикладів.

Котоба (言葉, досл.: «слово», «мова») – один із базових термінів середньовічної поезики *вака*, який залежно від контексту охоплював такі поняття, як поетична мова, лексика поетичного твору, синтаксис, мелодійний малюнок вірша тощо.

Сугата (姿; або ще 様 – «сама», 有様 – «арісама», досл.: «форма») – зовнішня форма (вигляд, образ) вірша; термін середньовічної поезики, який охоплює всі основні аспекти поняття форми художнього твору.

Тай (体, або ще «тей») – поетичний стиль середньовічної поезії.

Більшість термінів, утворених шляхом вторинної номінації, у нашій джерельній базі становлять іменники (близько 90%), менший відсоток – прикметники та дієслова. Наведемо приклади різних за частиномовною належністю термінів.

Асоби (遊び, досл.: «гра», «розвага») – один зі стилів поєднання строф ренга, який виник у XII ст., характеризувався недотриманням канонічних правил, вільною метрикою, уживанням непоетичної лексики тощо.

Кяку (客, досл.: «гість») – найповажніший серед поетів, які зібралися разом для написання ренга. Такому поетові надається почесне право написання першої строфи (хокку).

Рен'ю (連衆, досл.: «спілка», «група») – учасник або учасники групи поетів, які зібралися для написання віршової поеми ренга.

Утачі (穿ち, досл.: «викривати») – один із засобів комічної поезії сенрю, за яким у вірші автор викриває людські слабкості й недоліки суспільства, урядової системи тощо.

Уку (請く, досл.: «приймати») – один зі способів поєднання строф ренга, описаний учнем Йоси Бусона Такаю Кікаку. За цим способом, автор першої строфи (*маеку*) подає ідею, а поет другої строфи (*цукеку*) приймає її й розгортає у своїх рядках.

Дзоку (俗, досл.: «простий», «грубий») – 1. У негативній критиці – поверхові, пусті вірші, написані на буденні теми. 2. Одна з ранніх принизливих назв *хайкай*, якої цей жанр позбувся разом із розквітом творчості Мацуо Башьо. 3. Як поетичні, так і прозові твори низької якості. 4. У теорії поета Йоси Бусона (1716–1783) – концепція використання буденних тем і слів у поезії *хайкай*.

Висновки. Отже, у межах лексико-семантичного способу терміноутворення нами були виявлені 267 одиниць (або 4,62% від загальної кількості), утворенні шляхом звуження значення. Серед цієї кількості термінів наявні одиниці запозичено до факхової мови літературознавства з інших терміносистем: з естетики, художнього мистецтва, з буддизму й синтоїзму. Шляхом лінгвістичного спостереження була встановлена належність деяких галузевих термінів, утворених способом лексичного перенесення та зафіксованих у перших поетичних трактатах (напр., *сугата* 姿 – форма твору; *тай* 体 – поетичний стиль), до найдавнішого шару базових термінологічних одиниць японської літератури.

Література:

- Білоус П.В. Вступ до літературознавства / П.В. Білоус. – К. : Академія, 2011. – 336 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academia-pc.com.ua/product/255>.
- Володина М.Н. Теория терминологической номинации / М.Н. Володина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 180 с.
- Голуб О.М. Процеси семантичної деривації в сленговій лексиці англійської мови / О.М. Голуб, С.А. Завражна // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки». – 2014. – Кн. 1. – С. 12–16.
- Даки О.А. Лексико-семантична трансформація слів у світлі флоронімації (на матеріалі південнобессарабських говірок) / О.А. Даки // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серія «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 2. – Ч. 2. – С. 401–407.
- Д'яков А.С. Основи терміноутворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько – К. : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
- Книшенко Н.П. Семантичний спосіб творення термінів дорожнього будівництва / Н.П. Книшенко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – 2014. – Вип. 38. – С. 214–218.
- Комарницька Т.К. Структурно-семантичні та функціональні особливості сучасної японської юридичної термінології : дис. ... канд. філол. наук / Т.К. Комарницька. – К., 2010. – 247 с.
- Варбот Ж.Ж. Этимология и история слов русского языка / Ж.Ж. Варбот, А.Ф. Журавлев // Краткий понятийно-терминологи-

- ческий справочник по этимологии и исторической лексикологии / Российская академия наук, Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/etymology_terms/455/.
9. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – 3-е изд. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
 10. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики / Д.С. Лотте. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1961. – 162 с.
 11. Пономаренко В.Д. Звуження значення як динамічний процес у лексико-семантичній системі сучасної української мови / В.Д. Пономаренко, О.В. Ляхова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». – 2014. – Вип. 70. – С. 92–97. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhIFL_2014_1107_70_20.pdf.
 12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
 13. Аністратенко Л.С. Словник японських літературознавчих термінів / Л.С. Аністратенко, І.П. Бондаренко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 208 с.
 14. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
 15. Ульман С. Семантические универсали / С. Ульман // Новое в лингвистике. – Вып. 5. – М., 1970. – С. 250–299. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics/ullman-70.htm>.
 16. Шутак Л.Б. Основні засоби вторинної номінації в медичному дискурсі / Л.Б. Шутак // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Вип. 14. – 2013. – С. 95–101.
 17. 日本文学史辞典 / 西尾實. - 東京: 日本評論新社, 1954. – 980 p. (Nihon bungakushi jiten / Nishio Minoru. – Tōkyō: Nihon hyōron shinsha, 1954. – 980 p.).
 18. 日本文学辞典 / 久松潜一. - 東京: 学生社, 1954. – 584 p. (Nihon bungaku jiten / Hisamatsu Sen'ichi. – Tōkyō: Gakuseisha, 1954. – 584 p.).

Аністратенко Л. С. Сужение значения как лексико-семантический способ образования терминов японского литературоведения

Аннотация. В статье исследуется способ терминообразования японской литературоведческой терминологии – сужение лексического значения слова: определяется процентный состав единиц, образованных путем сужения значения; исследуются их особенности и пути возникновения.

Ключевые слова: литературоведческая терминология, сужение значения, японский язык, лексико-семантический способ словообразования.

Anistratenko L. Meaning's narrowing as a type of lexical-semantic way of term-building in Japanese literary terms

Summary. The article deals with one of the type of term-building in Japanese literary terminology, which called meaning's narrowing. Finding out percentages terms made by meaning's narrowing; a peculiarities and a sources from which is coming terms built by meaning's narrowing are analyzed.

Key words: literary terminology, meaning's narrowing, Japanese language, lexical-semantic type of word-building.